

Giczi Johanna & Gregor Anikó:

Idő(s)mérleg: Férfiak és nők időfelhasználásának változásai az időskor felé haladva¹

A nők és a férfiak a társadalom által rájuk szabott, illetve a társadalom által tőlük elvárt gender szerepeknek megfelelően különböző időallokációs mintázatok mentén élik le az életüket: a férfiak “családfenntartóként” idejük nagyobb részét töltik fizetett munkával, míg a nők a pénzkereső munka mellett az úgynevezett fizetetlen “második műszakban” hagyományosan a gyermekekről és/vagy idősebb családtagokról, valamint a háztartásról is gondoskodnak. Az élelciklus megváltozása, melyről tudjuk, hogy a korábbi lineáris felfogás helyett a posztmodern időszakban sokkal inkább ciklikus, dinamikus, a társadalmi kontextust jobban figyelembe vevő jelleget ölt, azonban számos változást produkálhat. Tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy idős korban vajon megváltoznak-e a hagyományos időfelhasználási mintázatok, és amennyiben igen, milyen különbségek mutathatók ki a középkorúaktól az idősebb korú nők és férfiak felé haladva az időfelhasználási szokásokban.

Bevezetés

Szinte közhelyszámba megy a hazai időfelhasználással, valamint a társadalmi nemek közti egyenlőtlenségekkel foglalkozó kutatók körében, hogy nők és férfiak időfelhasználása között a megbízható mérések létezése óta számottevő eltérések figyelhetők meg, amely különbségek egyaránt következnek nők és férfiak társadalmilag konstruált eltérő, nekik kijelölt szerepeikből, másrészt tovább erősítik is ezeket a struktúrákat. Ahogyan azt a hazai (Falussy 2004a) és a nemzetközi kutatások is bizonyítják, az elmúlt évtizedekben jelentősen átalakult mind a nők mind pedig a férfiak időfelhasználási struktúrája. Miközben mindkét nem esetében csökkent a kereső-termelő tevékenységekre fordított idő mennyisége, ennek szinte pandanjaként jelentősen megnőtt a szabadidő, a különféle háztartási munkákra fordított idő mennyisége azonban

---

¹ A tanulmány a 11. *Nyelv, ideológia, média: A nő és a kor/ osodás magyar vetületei* című konferencián (Szegedi Tudományegyetem, 2015. szeptember 25-26.) elhangzott előadás bővített változata.

a nők esetében lényegében alig változott, a férfiaknál ugyanakkor kis mértékben emelkedett, (Falussy 2004a, 174-175).

A kutatók figyelmében leginkább az aktív korú nők és férfiak időfelhasználása állt idáig, különös tekintettel a munka és magánélet/család összeegyeztetésének kérdéskörére (Sebők), a házimunkára és a gyereknevelésre fordított idő egyenlőtlenségeire (Falussy 2002, Giczi-Sághi szerk.), vagy éppen a gyerekneveléssel töltött idő változásaira (Harcsa). Kevesebb figyelem irányult az előzőekből következő szabadidő mennyiségének különbségeire és az eltöltés módjaira. Ezek az említett kutatások témájuknál fogva kevésbé vizsgálták az idősödő népességet, hanem jellemzően a gazdaságilag aktív korúakra fókuszáltak, vagy a fiatal, felsőoktatásba járók között vizsgálták (Bocsi 2007) a nemek időfelhasználása közti eltéréseket.

Kapcsolódva a 11. *Nyelv, ideológia, média* konferencia 2015-ös tematikájához, kutatási érdeklődésünk fókuszában ezért az állt, hogy vajon megfigyelhető-e nők és férfiak életciklusán belül valamifajta változás az időfelhasználás vonatkozásában az *idősödéssel* párhuzamosan? Hasonlóbbá válik-e, és ha igen, akkor milyen tevékenységek mentén nők és férfiak napi időfelhasználása? Okoz-e változást a gazdaságilag aktív korból az inaktív, de továbbra is produktív korba való átmenet?

Ahogy a későbbiekben erre majd utalunk, a témánk bevezetése során is érdemes felhívunk arra a figyelmet, hogy a hazai és a legtöbb nemzetközi időmérleg vizsgálat sem tesz az lehetővé, hogy ezeket a kérdéseket ugyanazon alanyok végigkövetésével, paneladatokon vizsgáljuk. Ezt a problémát orvosolandó a legfrissebb, a KSH által felvett, 2009/2010-es rendelkezésre álló hazai keresztmetszeti időmérleg-kutatás adatain vizsgáltuk meg a különböző korú férfiak és nők időfelhasználását és annak szerkezetét, eltéréseit, mintázatait.

Rezsimek és időrezsimek

Az időfelhasználásban látható mintázatok Gershuny és Sullivan nemzetközi összehasonlító vizsgálatának eredményei szerint bizonyos mértékben összefüggést mutatnak az adott országra jellemző nyilvános policy rezsimmel (*public policy regime*), ami alatt egy ország gazdasági és politikai működésének szabályait értik. A szerzőpáros azt vizsgálta, hogy van-e kapcsolat, látható-e valamiféle mintázat az általuk vizsgált országok előbb említett rezsimje (az Esping-Andersen féle besorolásnak megfelelő tethető liberális és szociáldemokrata rezsimek), valamint férfiak és nők fizetett, illetve fizetetlen munkára fordított ideje és szabadidős tevékenységre fordított idő között. Elemzésükben arra jutottak, hogy míg a várakozásaiknak megfelelően a

szociáldemokrata jóléti rezsimhez tartozó országokban mind a nők mind a férfiak átlagosan kevesebb időt fordítottak fizetett munkára, mint a liberális jóléti rezsimekben, addig a fizetetlen házimunkára és a gyereknevelésre fordított időt, valamint a szabadidő mennyiségét tekintve, a nők és férfiak között látható különbségekben nem volt már mintázat, vagyis a rezsim típusától függetlenül köszöntek vissza a nemek időfelhasználásának különbségei. Kiindulva abból, hogy láthatóan a különböző policy rezsimek csak bizonyos, főként a fizetett munkával töltött idő tekintetében vannak hatással az időfelhasználási mintázatokra, kutatásunk egyik alapvetéseként olyan 'időrezsimet' próbáltunk definiálni és kutatni, amelynek segítségével a nemek közötti időfelhasználás mintázatának különbségeit tudjuk feltárni. Ennek érdekében tanulmányunkban az időt Goudsblom alapján társadalmi konstrukcióként, szociokulturális tényként definiáljuk². Ebben a keretben értelmezve a különböző társadalmi csoportokra jellemző időkezelés és az időfelhasználás is tekinthető egy olyan társadalmi jelenségnek, amelyen keresztül egyértelműen leképeződnek a társadalom szerkezetét átítató különböző egyenlőtlenségi viszonyok. Mindazt a környezetet pedig, amely ezeket a különböző egyenlőtlenségi viszonyokat az időn keresztül való hatalomgyakorlási, irányítási, kormányzási módon keresztül termeli újra és egyben legitimálja, szintén Goudsblom nyomán *időrezsimnek* nevezzük. Goudsblom időrezsim fogalmából indulva vezetjük be a *patriarchális időrezsim* (ld. később) fogalmát, amelynek definíciós kereteit a tradicionális és a posztmodern időbeliség összevetésével alapozzuk meg.

A tradicionális és posztmodern időbeliség

A jól ismert tradicionális társadalmakkal szemben az ipari forradalom nyomában a modern, a huszonegyedik század elejére pedig az úgynevezett posztmodern társadalmak időbeliségének jellemzésére többféle leírás illetve többféle fogalom is született, mint például a „24 órás társadalom”, a „nonstop társadalom” vagy akár a „felgyorsult társadalom” elnevezések. A különféle megközelítések a társadalmi változások különböző aspektusaira helyezik a hangsúlyt. Az alábbiakban néhány, elsősorban a társadalom időkezelési

---

² Az időnek mint társadalmi konstrukciónak a megközelítése nem új keletű. Itt kívánjuk felidézni Losonczy Ágnes (55-56) *társadalmi idő* fogalmát, amely arra utal, hogy akár történelmi, akár biológiai időről (például kor) is beszélünk, onnantól kezdve, hogy az egy társadalmi környezetbe ágyazódik bele, társadalmi jelentések hordozójává válik. Ebben a keretben az idő mint társadalmi konstrukció értelmezhető. A társadalmi idő fogalma Bocsi (2013, 26-27) szerint kényszerítő és előíró erőt hordoz magában, amely az egyén életmódját, időbeosztását képes szabályozni. Ez a szabályozó aspektus jelenik majd meg az általunk is használt időrezsim, illetve patriarchális időrezsim fogalmakban.

mechanizmusainak változásaira rámutató jellemzőt veszünk sorra Bocsi Veronika (2013) összegzése alapján.

Ahogy azt Bocsi (2013, 36-40) elsőként emeli ki, a posztmodern időbeliség alapkövetelménye a *flexibilitás*. A posztmodern ember időrendjében feloldódnak a pontosan szabályozott és a napi ciklushoz kötött időkeretek, a munkaidő és a szabadidő tevékenységei összemosódnak, és elhalványulnak a nap során szabályos ritmusban visszatérő kötött időpontok vagy tevékenységek. A flexibilitás folyamánként, folytatja Bocsi, a posztmodern társadalmakban kialakuló időkezelési struktúrák másik fontos jellemzőjévé az egyén rendelkezésre álló idő kezelése a pillanatnyi szükségletekhez igazodik. A megtervezett időfelhasználási rendet bármikor felülírni képes, állandóan jelen lévő és a változásokra azonnal reagálni tudó rugalmas időkezelési stratégia azonban nemcsak a munka, de a szabadidő szférájában is normatívaként van jelen a posztmodern társadalmakban. Ahogy az ókori görög világkép megváltozásával az Iliászban megénekelt a harcmezőn dicsőséget kereső 'hős' embereszményéből az Odüsszeiában már a családdal töltött időt féltő ember válik, úgy alakul át a huszadik század végének néhány évtizede alatt a tradicionális időkezelési értékrend az információs társadalom térnyerésének is köszönhetően megalkotott új embereszménnyé, ahol a minden körülményhez alkalmazkodó „flexibilis, reflexív ember” válik a társadalom fundamentumává (Bocsi 2013).

A rugalmasság és az azonnali alkalmazkodás társadalmi követelménye egyértelműen magában hordozza az életritmus felgyorsulását, amely elsősorban a napi tevékenységek sűrűsödésében, vagy több tevékenység egyidejű halmozásában érhető tetten. Mindezek a folyamatok/tények pedig olyan időhasználati struktúrákhoz vezetnek, amelyek esetében egyértelmű distinkciók tehetők a nők és a férfiak időkezelési stratégiáinak tekintetében. Több szakirodalom is utal rá (Falussy 2002, Bukodi), hogy a posztmodern időbeliség ugyan az időkezelési stratégiák szuverenitását hozza magával, a nők, a házimunkára és a gyermeknevelésre fordított idő determináló hatásának csapdájába kerülve nem képesek kiszakadni a tradicionális időallokációs mechanizmusok fogságából. A posztmodern időszemlélet, a gyorsaság, a flexibilitás, a reflexivitás, de legfőképp az időbeli szuverenitás elsősorban egy olyan emberképet vetít maga elé, amelynek nincsenek, vagy kevésbé jellemzően vannak kötött tevékenységei (például a magánéletének idejét is tekintve), mindig mindenre rendelkezésre áll. Éppen ezért úgy látjuk, hogy ez jellemzően a férfiak időallokációs mechanizmusainak változásában játszik inkább szerepet, kialakítva ezzel az általunk patriarchálisnak nevezett időrezsimit. A *patriarchális időrezsím* lényege, hogy a nemek közötti egyenlőtlenségi viszonyokat a társadalom női és férfi tagjai felé támasztott különböző tevékenységelvárásokkal, szerepelőírásokkal és az ehhez

kapcsolódó időfelhasználással betonozza be és termeli újra. Ahogyan azt az elemzésünkben majd bemutatjuk, a nők minden korcsoportban átlagosan több időt fordítanak az úgynevezett társadalmilag kötött tevékenységekre (fizetett és fizetetlen munkák végzése), és kevesebb a szabadadon eltölthető idejük, mint a férfiaknak. Ugyanakkor a főként posztmodern időszemléletből fakadó munkaerőpiaci elvárások, mint a rugalmasság vagy a pillanatnyi szükségletekhez való igazodás, a nőkre is vonatkoznak, akik ennek a nagyobb mennyiségű kötött idejük révén,- amelynek nagy hányada fizetetlen otthoni munka -nehezebben tudnak megfelelni.

1. táblázat: *A tradicionális és a posztmodern időszemlélet összevetése*

	Tradicionális	Posztmodern
Flexibilitás	Kötött, szabályozott időkeret	Tevékenységek időhatárai összemósódnak, rendszertelenség
Reflexió	Kötött napi időbeosztás	Pillanatnyi szükségletekhez igazítható
Gyorsaság	Lassabb tempó, "egyszerre csak egy dolog"	Felgyorsult, tevékenységek sűrűsödése
Individualizáció	Elvárt, a társadalmi normáknak megfelelő tevékenységek	Az egyén szuverenitása
Szinkronizáció és kollektív ritmusok	A rendszeridő és az egyéni idő keret egy egészet alkot	A rendszeridő és az egyéni idő elcsúszik

Bocsi (2013, 31-40) alapján

Az időfelhasználási struktúra változásai

A rendelkezésre álló magyarországi időmérleg-adatok³ szerint az utóbbi harminc évben jelentősen átalakult a népesség időfelhasználási struktúrája. Már a klasszikus tevékenységkategorizálást használva, a munkaidő, szabadidő

³ Magyarországon hat alkalommal volt időmérleg felvétel, 1963, 1976/77, 1986/87, 1993, 1999/2000 és 2009/2010-ben. A fejezetben szereplő adatok a KSH (2012) *Időmérleg 2009/2010. Összefoglaló adattár* kiadvány alapján saját számítások.

és a háztartási munka triangulumának elemzése során is jelentős arányeltolódásokat látunk.⁴ Az 1986/87-es időmérleg-felvétel adatai szerint a 15-74 éves férfiak egy átlagos napjának csaknem az egynegyedét kereső-termelő munkával töltötték, az ezredfordulón már csak 18 százalékát, 2010-ben pedig egy átlagos napnak mindössze 14 százaléka telt fizetett munkával. A nők esetében valamivel kisebb a csökkenés mértéke, mindössze 6 százalékpontnyi (15-ről 9 százalékra esett vissza). Számottevően megnövekedett viszont a szabadidő mennyisége. A férfiak manapság egy átlagos napnak az ötödét töltik szabadidős tevékenységekkel, az 1980-as évek közepén ez az arány mindössze 17 százalékot tett ki. A nőknél a szabadidő napi térnyerése kisebb mértékű volt, 15-ről mindössze 18 százalékra emelkedett. Amíg azonban a kereső-termelő munka idejének változása folyamatos lineáris csökkenő trendet mutat, a szabadidő arányának növekedése (mindkét nem esetében) az ezredforduló óta stagnál. A 2010-es adatok szerint egy átlagos nappól, arányát tekintve ma is pont ugyanannyit töltünk 'szabadon' mint 2000-ben. A klasszikus tevékenység-kategorizálás harmadik szeletét, a házimunkára fordított időt tekintve, hazai viszonyok között nézve korántsem meglepő, hogy háztartási munkára, bármely időpontot tekintjük is, a nők fordították a legtöbb időt, noha 2010-re csaknem megfeleződött ez az arány. A napi házimunkára fordított idő mennyisége ugyanis az elmúlt harminc évben 19 százalékról 12 százalékra csökkent.

Az időfelhasználási struktúra megváltozása szinte minden korcsoport esetében egyformán kimutatható, a mögöttük meghúzódó okok azonban különbözőek. Napjainkban a 15-19 éves korosztályhoz tartozó nők és férfiak egy napjának mindössze néhány százaléka telik jövedelemszerző munkával, míg a nyolcvanas évek közepén ez az arány 10 százalék körül volt. A férfiak esetében bármely időpontot nézve a „középkorúak, elsősorban a 30-49 éves korosztály töltötte a legtöbb időt jövedelemszerző munkával” (Bukodi 2005 31), de még ebben a korcsoportban is 8 százalékpontnyi a visszaesés a napi időarányokat tekintve (28-ről 20 százalékra csökkent). A nők körében, bármely időpontot tekintve a középkorúak (40-49 évesek) esetében a legmagasabb a jövedelemszerző tevékenységre fordított idő aránya, a visszaesés azonban ebben a csoportban is egyértelmű: a nyolcvanas évek közepén mért 22 százalékhoz képest napjainkra mindössze 17 százalék a kereső-termelő munkával töltött idő aránya egy átlagos napon. Az idősebbek esetében még markánsabbak a változások. Az 50-59 éves férfiaknál 27-ről 16-százalékra, a 60-74 évesek esetében 16-ről 7 százalékra esett a pénzkereső munkára fordított napi időmennyiség. A nők esetében hasonló csökkenést látunk. Az 50-59 évesek esetében 17 százalékról 12-re, az idősebbeknél 9-ről

---

⁴ Bukodi hasonló elemzést végzett az 1986/87-es, 1993-as és 1999/2000-es Időmérleg adatok felhasználásával.

4 százalékra esett vissza a pénzkereső munkával töltött napi időmennyiség aránya. Figyelembe véve azt, hogy a nyugdíjkorhatár az elmúlt harminc évben 50-55 éves korról 60 év fölé emelkedett, még inkább elgondolkodtató a kirajzolódó változás (2. táblázat).

2. táblázat: A jövedelemszerző munkára fordított időmennyiség korcsoportok és nemek szerint, (%)

Korcsoportok	1986		2000		2010	
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi
30-39 évesek	8,9	27,9	14,8	23,3	12,7	20,9
40-49 évesek	2,4	28,4	17,7	23,3	17,3	20,8
50-59 évesek	6,9	27,0	13,1	19,7	12,3	16,2
60-74 évesek	8,9	16,2	5,7	10,8	4,1	6,9

Forrás: KSH (2012) *Időmérleg 2009/2010. Összefoglaló adattár alapján saját számítás.*

Egyértelmű, hogy a fiatal korosztályok esetében az oktatás expanziója, valamint az iskolarendszeren kívüli tanulási lehetőségek térnyerésének eredményeként a tanulással töltött életszakasz kitolódott, az időfelhasználási változások okai azonban leginkább a rendszerváltozást követő évek munkaerő-piaci átrendeződésében, így a foglalkozás-struktúra megváltozásában, a munkaidő, munkaterhelés valamint a szabadidő eltöltésének struktúrájában keresendők. A kutatásunk fókuszát adó 45 éves és idősebb korosztályt tekintve az időallokációs struktúra megváltozása mögött azonban olyan gazdasági-társadalmi változások keresendők, mint a kilencvenes években tömegeket érintő munkanélkülivé vagy inaktívvá válás, vagy a foglalkozási szerkezetben létrejövő további differenciálódás, a munkaidő általános csökkentése, vagy akár kizsákmányolás határát súroló flexibilis foglalkoztatási formák térnyerése. Ezek a változások elsősorban a jövedelemszerző munkára fordított idő mennyiségét befolyásolták, a munkára szánt idő, mint a napi életritmust leginkább meghatározó társadalmilag kötött tevékenység megváltozásával, ugyanakkor a munkaidő és szabadidő bizonyos mértékű reciprocitásának következtében hatást gyakoroltak az egyének teljes időallokációs struktúrájára. Miért is fontos mindez? A hagyományos életmód kutatások a munkaidő- és szabadidő szféráinak elemzésén alapulnak, amelyek elsősorban a munkával töltött idő és a szabadidő kölcsönhatásának analiziséről szólnak. Ezek a kutatások pedig rámutattak arra, hogy az időkezelési stratégiák összhangban állnak az adott társadalom gazdasági-, társadalmi-, szocio-kulturális viszonyaival.

Az életmód megváltozása és az idősödés

Ahogy S. Molnár Edit is összegzi, az idősödés korába történő belépés alapvetően három pilléren okoz változásokat az egyének életmódjában. A (1) gazdasági aktivitás lecsökkenése, megszűnése és az ezzel járó jövedelemcsökkenés, (2) a családi együttélés formájában való változás (pl. társ halála, gyermek elköltözése vagy pont a gyermekhez való költözés), valamint (3) az egészségi állapotban bekövetkező negatív változások befolyásolják azt is, hogy ki hogyan és milyen tevékenységekre osztja be az idejét. S. Molnár, a 60-75 éves korosztályt vizsgálva rámutat arra, hogy az idősek életében a társadalmilag kötött tevékenységek közül a munka helyét az olyan napi rendszerességgel ismétlődő tevékenységek váltják fel, amelyek „képesek strukturálni számukra a mindennapokat” (S. Molnár 157). A legfőbb ilyen elfoglaltság a házimunka, a háziállatról való gondoskodás, a mezőgazdasági kerti munka, a ház körüli javító, karbantartó tevékenységek, és a gyermekeknek és unokáknak nyújtott segítség. Harcsa és Sebők megállapítja, hogy a fiatalabb korosztályokhoz képest az idősödő korcsoportokban főként a háztartási és ház körüli valamint a saját gazdaságbeli munkákra fordított idő, és a szabadidő mennyisége mutat növekedést. Ebben a tekintetben azonban megmaradnak a nemek közötti különbségek: a napi rendszerességgel végzett tevékenységek között a „női” és a „férfi” elfoglaltságok továbbra is elkülönülnek egymástól. Falussy (2004b) az 1999/2000. évi időmérleg-vizsgálat időskorúakra vonatkozó adatait elemezve arra a megállapításra jutott, hogy a különböző korcsoportokat összevetve, a nők és férfiak társadalmilag kötött tevékenységekre⁵ fordított ideje között megfigyelhető különbségek, nevezetesen hogy a nők naponta több időt töltenek ezekkel a társadalmilag kötött tevékenységekkel, az időskorúak esetén mérséklődnek, de fennmaradnak. Ennek az alapvető időfelhasználási mintázatnak köszönhetően, valamint annak, hogy a fiziológiai szükségletek kielégítésére fordított idő nők és férfiak esetében nem különbözik jelentős mértékben, a nők szabadidőként definiált ideje minden korosztályban alacsonyabb.

---

⁵ A klasszikus kategorizálás szerint, a napi tevékenységekre fordított időt három fő csoportba sorolhatjuk (ld. Falussy művei). Az első csoportba a biológiai igényeinket kielégítő cselekvések tartoznak. Ide soroljuk az evés-ivást, tisztálkodást, szükségélgézt és az alvást is. Közös vonásuk, hogy időbeli rendjüket és időtartamukat biológiai ritmusunk szabályozza. A második csoportba az ún. társadalmilag kötött tevékenységek tartoznak. Itt a csoportosítás vezérfonala egyrészt a társadalom determináló hatása, amelynek legfőbb megnyilvánulása a munka és a tanulás, másrészt a háztartás. A cselekvések harmadik csoportja a szabadon felhasználható idő kategóriája. Ide tartoznak a társas-, kulturális tevékenységek, a hobbi, a sport és a tévénézés is. A tevékenységek csoportosításának klasszikus triangulumát azonban számos más, a posztmodern társadalom időfelhasználásának változásait is figyelembe vevő kategorizálás követte (ld. Blakelock művei).

A korábbi, ezredfordulós adatok azt is szemléltetik (Falussy 2004b, 75), hogy a társadalmilag kötött tevékenységekre fordított időnek az idősebb korcsoportok felé látható csökkenése, összhangban az életciklusbeli tevékenységek változásával, leginkább a kereső-termelő munkára fordított időnek köszönhető, főként a férfiaknál, akiknél a különböző korcsoportok igen hasonló időtartamot, átlagosan napi kb. 2 órát töltek munkával a háztartásban. Ezzel szemben a nőknél megfigyelhető, hogy a társadalmilag kötött tevékenységeken belül mind a kereső munkára, mind a háztartásban megjelenő munkára korcsoportról korcsoportra kevesebb időt fordítanak. Ugyanakkor még a legidősebb korcsoportba tartozó nők is naponta átlagosan kétszer több időt fordítanak házimunkára, mint a hasonló korú férfiak. Mi hasonló módon közelítünk az újabb, 2009/2010-es adatok felé, és arra vagyunk kíváncsiak, hogy az idősődéssel párhuzamosan hogyan alakul nők és férfiak időfelhasználása.

Kutatási kérdések

Kutatásunkban tehát arra keressük a választ, hogy vajon milyen időallokációs mechanizmusok érvényesülnek egy speciális életciklus átmenet, a nyugdíjas korba való belépés esetében? Vajon kimutatható-e a tradicionális és a posztmodern időallokációs struktúra a különböző nemeket vizsgálva, és vajon találunk olyan mintázatokat, amelyek a patriarchális időrezsím meglétére utalnak? Kérdéseinket két operacionálisan is megragadható fő kutatási kérdés köré rendeztük:

1. A nyugdíjas korba való átmenet során látszódik-e változás nők és férfiak időfelhasználási szerkezetében, azaz abban, hogy átlagosan hány percet fordítanak különböző tevékenységekre egy nap?
2. Változik-e a napi életciklus a kor előrehaladtával, azaz történik-e abban változás, hogy a nap különböző szakaszaiban jellemzően mivel foglalkoznak nők és férfiak?

Könnyű belátni, hogy annak érdekében, hogy kiszűrjük bizonyos tényezők szinte természetes módon való befolyásoló erejét a napi időfelhasználásra, elemzéseink egy részében kontrolláltuk, hogy hivatalosan dolgozó vagy nyugdíjas embereket vizsgáltunk, valamint azt is, hogy volt-e a kutatás időpontjában házas- vagy élettársa, akivel együtt élt a napló kitöltője. Az egészségi állapotot és az idős korrallal járó esetleges korlátozottságot ebben a modellben nem vettük figyelembe, az időfelhasználási struktúrára gyakorolt hatása azonban egyértelmű.

Az adatok forrása: néhány szóban az időmérleg-kutatásokról

Az időmérleg vizsgálatok az életmód kutatásának lehetséges eszközei, melyet jelen kutatás keretében az időrezsím vizsgálatára alkalmazunk. Az időmérleg vizsgálatok során a kutatásban résztvevők egy naplót vezetnek arról, hogy a vizsgálat napján milyen tevékenységeket tettől meddig, milyen más tevékenységekkel párhuzamosan, kiknek a társaságában (ki volt jelen és ki vett részt az adott tevékenységben) és hol végeztek (KSH 2010). Legutóbb 2009/2010-ben végzett a KSH időmérleg-kutatást, melyben közel 9000 időmérlegnapló készült. A szezonális és a hétközi/hétfégi tevékenység változásokból fakadó torzítást kiküszöbölendő mindegyik évszakban és hétköznap valamint hétfégi napon is történt adatfelvétel, vagyis ezen időszakokból is származik kitöltött időmérleg napló.

A vizsgált tevékenységek köre

Az időmérleg naplókban összesen 990 elemi tevékenységkategoría⁶ került rögzítésre, melyekből 101 ún. európai szinten *harmonizált* tevékenységkategoríát alkottunk. Ebben a harmonizálási folyamatban úgy redukáltuk a 990 elemi tevékenységet és csoportosítottuk 101 kategóriába, hogy az összhangban legyen a nemzetközi standardokban használt kategóriákkal. Ezt a 101 kategóriát alkalmaztuk akkor, amikor a különféle, a későbbiekben részletezett kalkulációkat végeztük. Ám annak érdekében, hogy az eredményeinket értelmezhetően tudjuk bemutatni, 9 fő tevékenységkategoríát különítettünk el⁷, ezek: (1) fizetett munka (2) testi-fiziológiai szükségletek (3) tanulás (4) „női” háztartási munka (5) gyerek- és felnőttgondozás (6) „férfi” háztartási munka (7) társas tevékenységek (8) szabadidő (9) utazás. Mivel az idős korba való átmenet során bekövetkező változások érdekelték minket, ezért 45 éves kornál húztuk meg a vizsgálatunkba bekerülő naplókítöltők alsó korhatárát. A korai nyugdíjazások, valamint a régi típusú ún. „rokkantsági” nyugdíjasok ezen életkorban is már látható fokozódó jelenléte pedig azt is lehetővé tette, hogy legyen elég számú nyugdíjas naplókítöltő férfi és nő, akiknek az adatait összehasonlíthatjuk

⁶ Az elemi tevékenységek jegyzékét lásd a KSH [Időmérleg-módszertan](#) c. kiadványának 42. oldalától.

⁷ A fő tevékenységkategoríákba tartozó elemi tevékenységeket a tanulmány mellékletének 1. táblázatában mutatjuk be. Itt hívjuk fel ismételtlen a figyelmet arra, hogy az általunk használt kategorizálás az európai standardokat követi, valamint elemi tevékenységeket összevontan kezel, ezért a KSH (2012) által publikált, és a hazai idősoros adatoknak az összehasonlítás érdekében standard kategóriákat alkalmazó, elemi tevékenységekhez tartozó átlagos percekhez képest eltérhetnek.

egymással. Ugyancsak elemszámproblémák miatt hagytuk ki az elemzésünkéből azokat, akik gazdasági aktivitásukat tekintve az inaktív kategóriába tartoztak volna (pl. munkanélküliek).

Társadalmi csoportok időfelhasználásának összehasonlítása: a TWAD-mutató

Az egyik legfontosabb kérdés, hogy vajon miként lehetséges különböző társadalmi csoportok időfelhasználási hasonlóságait és különbségeit kimutatni. Többféle mutató alkalmazására tettek már kísérletet kutatók (lásd Stewart), ezek szintetizálásából alkotta meg Jay Stewart az ún. súlyozott abszolút-eltérés indexet (*the weighted absolute deviation index*), vagy az angol rövidítése alapján a továbbiakban hivatkozott TWAD-mutatót. (1. ábra).

$$T_{AD} = \frac{\sum_{i=1}^k \frac{|a_i - b_i|}{a_i + b_i} \frac{a_i + b_i}{2880}}{\sum_{i=1}^k \frac{|a_i - b_i|}{2880}}$$

1. ábra: A TWAD-mutató képlete (Forrás: Stewart 52)

A mutató kiszámításának lényege, hogy az időfelhasználásnak szerkezete mentén összehasonlítani kívánt két csoportban – vagyis esetünkben nők és férfiak csoportjában – megvizsgálja, hogy mekkora az eltérés az egyes tevékenységek végzésében, ezeket a percben mért eltéréseket – az abszolútértéküket véve – összeadja, majd a két csoport teljes napi eltölthető percmennyiségéhez, $2 \times 1440 = 2880$ perchez viszonyítja. Másképp megfogalmazva: a 0-tól 1-ig terjedő mutató azt fejezi ki, hogy a két csoport a rendelkezésre álló időmennyiségének hány százalékát tölti másképp. A nullához közeli érték arról árulkodik, hogy a két csoport időfelhasználása meglehetősen hasonló, míg az 1-hez közeli érték pont az ellenkezőjére utal.

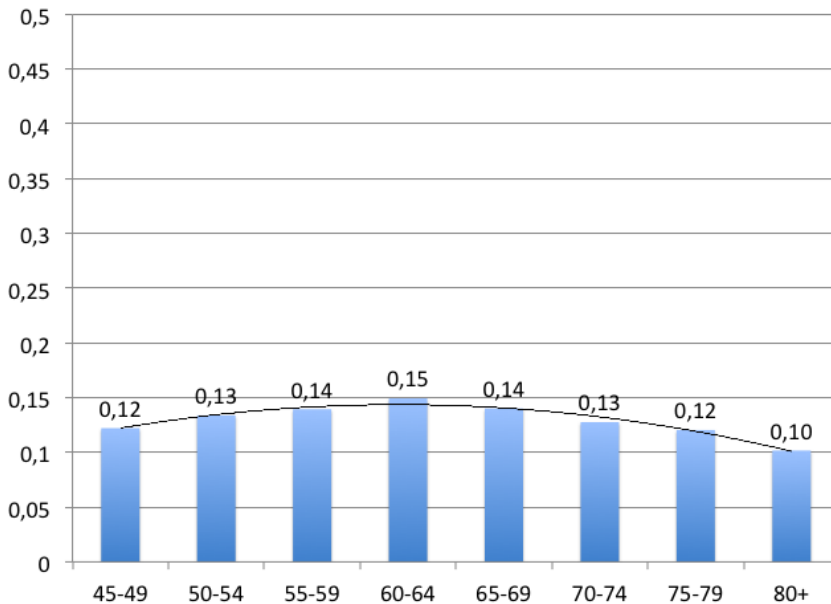
Fontos továbbá azt is megemlítenünk, hogy a különböző tevékenységek esetén nem csak azokat vizsgáljuk, akik az adott tevékenységet valóban végezték a vizsgált napokon, hanem mindenkit. Ebben az értelemben olyan átlagperceket vetünk össze egy-egy tevékenység esetén, amely az adott csoport (pl. nők vagy férfiak) tagjainak egy főre jutó mennyiségét jelenti⁸ (ez az ún. A-mutató).

⁸ A rendelkezésünkre álló adatbázisból kiszűrtük azokat a naplókítöltőket, akik esetében a napi tevékenységekre fordított idő összege nem volt egyenlő 1440 perccel (N=71).

Eredmények: az időfelhasználásban mutatkozó hasonlóságok és eltérések

Először azt vizsgáltuk meg, hogy ha öt éves korcsoportokra bontjuk az általunk vizsgált naplókitöltőket, a 45 év feletti, különböző korú férfiak és nők⁹ napi időfelhasználási szerkezete milyen képet mutat (1. grafikon).

1. grafikon: A 45 éven felüli férfiak és nők időfelhasználása, korcsoportonkénti TWAD-mutató

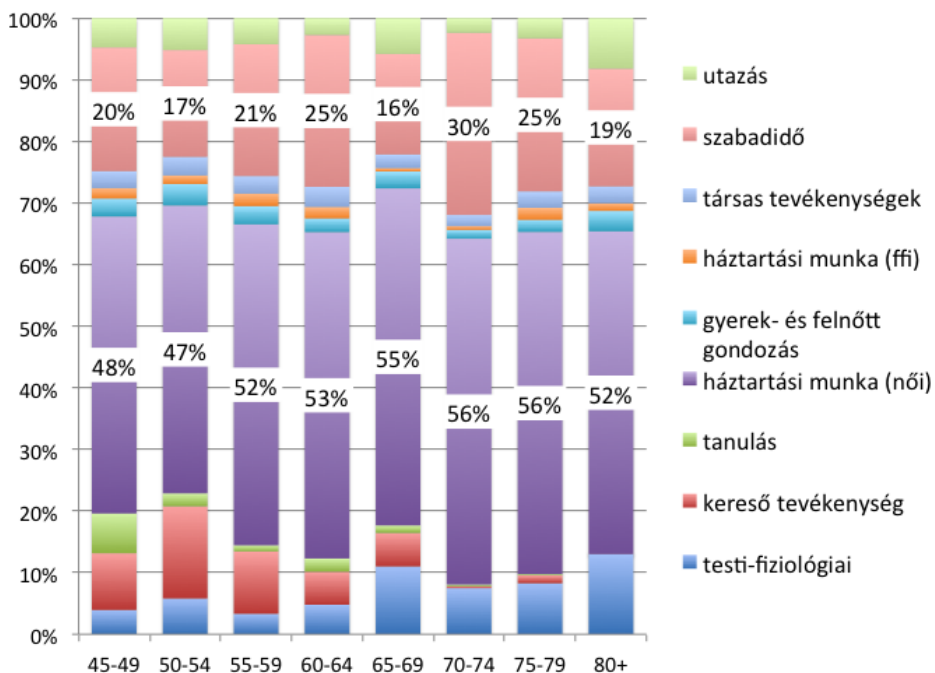
Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

Még ha figyelembe is vesszük, hogy a kötöttnek tekinthető biológiai-fiziológiai tevékenységek (pl. alvás, tisztálkodás, étkezés) miatt legfeljebb a rendelkezésre álló idő körülbelül fele lehet egyáltalán nők és férfiak esetében eltérő, vagyis a TWAD-mutató értéke a 0,5-öt elméletben is ritkán haladhatja meg, úgy is jól látszik, hogy a különböző korcsoportú, 45 év feletti nők és férfiak időfelhasználása meglehetősen hasonló. A 60-64 éves korúak csoportjáig látható egy enyhe növekedés, vagyis tevékenység differenciálódás, majd az idősődéssel párhuzamosan csökken, és az időskorú nők és férfiak időfelhasználása nagyon hasonlóvá válik.

⁹ Az egyes korcsoportba tartozó nők és férfiak mintabeli elemszámát a melléklet 2. táblázatában közöljük.

Azonban ha megvizsgáljuk, hogy milyen tevékenységek mentén tevődik össze ez a kicsinek tűnő különbség, már láthatóak bizonyos genderspecifikus eltérések (2. grafikon).

2. grafikon: A 45 éven felüli férfiak és nők időfelhasználási különbségeinek összetevői korcsoportonként

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

Az időfelhasználási különbségek körülbelül feléért a „női” háztartási munkákra fordított különböző mennyiségű idő tehető felelőssé – melyre rendszerint a nők fordítanak átlagosan nagyobb időt egy nap (3. táblázat). Ráadásul ahogyan egyre idősödő nőket és férfiakat vizsgálunk, úgy növekszik ez a különbség, majd a legidősebbeknél mérséklődik valamelyest. Hiába hasonul tehát az idősődéssel párhuzamosan, a nyugdíjba vonulást követően nők és férfiak időfelhasználása, ha ez a hasonulás alig érinti a tradicionális, nőkhöz rendelt otthoni tevékenységek körét.

3. táblázat: A „női” háztartási munkára fordított idő napi átlaga a vizsgált korcsoportonként, nemek szerint (perc)

	45-49 éves	50-54 éves	55-59 éves	60-64 éves	65-69 éves	70-74 éves	75-79 éves	80 éves v. idősebb
Férfiak	115	125	148	170	165	175	167	138
Nők	209	220	234	270	265	279	256	211
Dif. (nők-férfiak)	94	95	86	100	100	104	89	73

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

A másik tevékenységi kör, amely mentén jelentősebb eltérés látható, az a szabadidős tevékenységeket jelenti. Akármelyik korcsoportot is vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a férfiak átlagosan rendre több szabadidővel rendelkeznek, mint a hasonló korú nők (4. táblázat). A szabadidő megléte vagy hiánya csoportszinten értelmezve is szimbolikus erővel bír: arról árulkodik, hogy egy adott társadalmi csoportnak van-e olyan ideje, aminek a kitöltésével teljesen ő maga rendelkezik.

4. táblázat: A szabadidő napi átlaga a vizsgált korcsoportonként, nemek szerint (perc)

	45-49 éves	50-54 éves	55-59 éves	60-64 éves	65-69 éves	70-74 éves	75-79 éves	80 éves v. idősebb
Férfiak	274	290	329	388	393	426	440	441
Nők	232	241	275	325	347	347	373	420
Dif. (nők-férfiak)	-42	-49	-54	-63	-46	-79	-67	-21

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

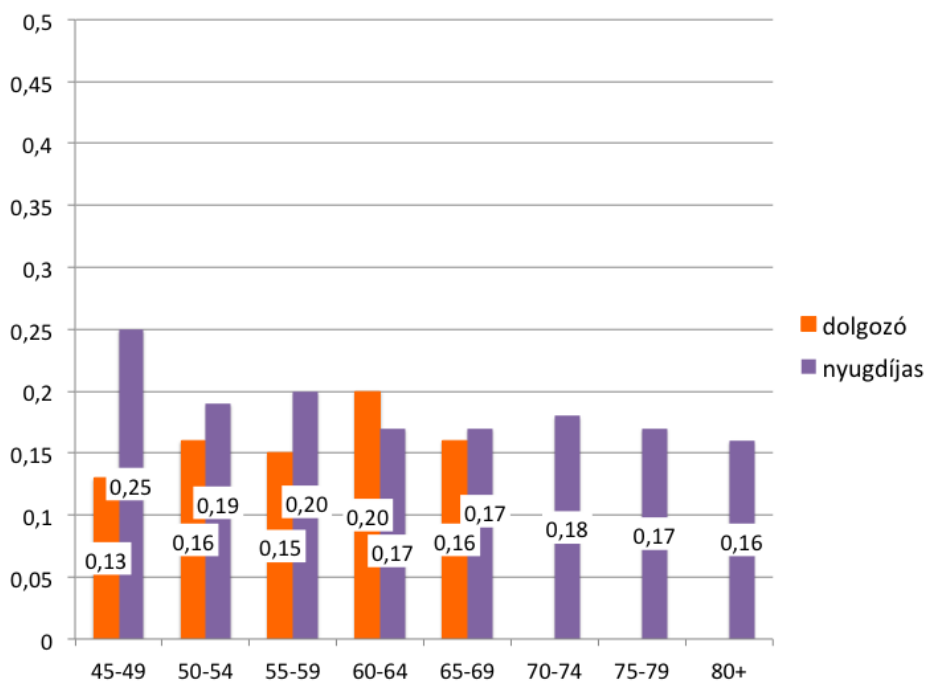
Ahogy az korábban említettük, célszerű az előzőekben összevetett különböző korú nők és férfiak időfelhasználását gazdasági aktivitás, valamint társsal való rendelkezés mentén *homogén* csoportokon belül is megvizsgálni¹⁰.

Először azokat a 45 év felettieket vizsgáljuk meg, akik olyan társsal rendelkeznek, akivel együtt is élnek (3. grafikon, ld. következő oldal). A társsal rendelkezők és dolgozók (vagyis fizetett munkát, kereső tevékenységet végzők) csoportján belül egyrészt rendre kisebb mértékben láthatunk különbséget nők és férfiak időfelhasználása között, mint a hasonló korú,

¹⁰ Mivel így már lesznek olyan alcsoportok, ahol nincs elegendő számú naplókitöltőnk ahhoz, hogy megbízható és az alapsokaságra kivetíthető számításokat végezzünk, ezért azokban a kategóriákban nem közlünk adatokat.

társsal rendelkező nyugdíjasok esetében, ahol nagyobb mértékben különbözik az azonos korú nők és férfiak tevékenysége. A dolgozók között megismétlődni látszik viszont az a korábban kimutatott tendencia, miszerint az időfelhasználás eltérései dolgozó nők és férfiak között a nyugdíjba vonulásig nőnek, és ezért az eltérésért a “női” házimunkára (több mint 50 százalékban) és a szabadidőre fordított idő (további negyedrészen) különbségei mondhatók felelősnek. A társsal élő nyugdíjas nők és férfiak időfelhasználása nagyobb eltérést mutat, mint a dolgozók esetében, a különböző korúakat összevetve pedig az időfelhasználás különbségeinek enyhe mérséklődése rajzolódik ki.

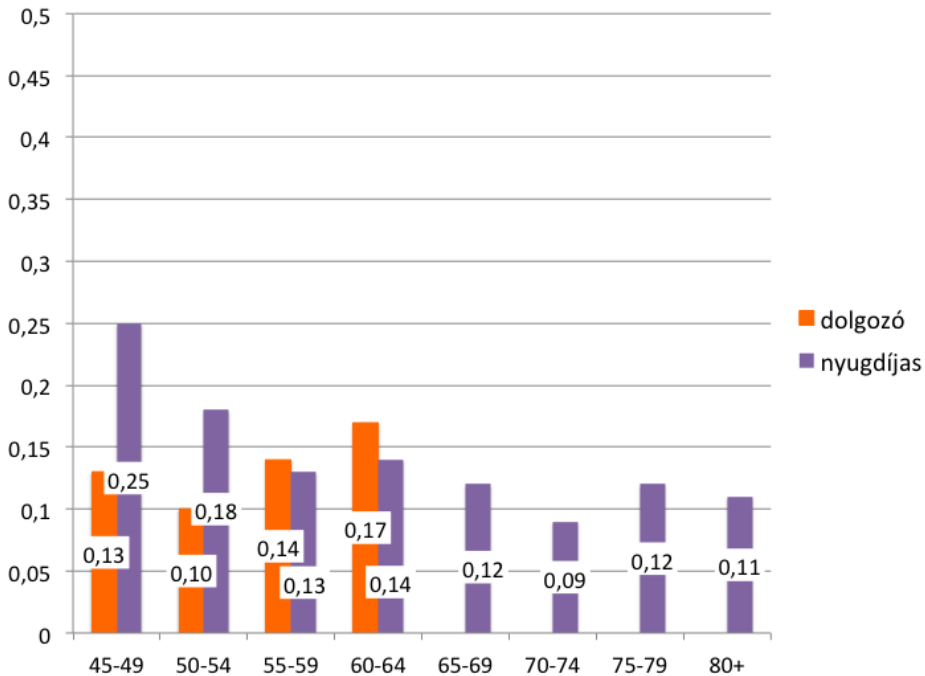
3. grafikon: Társsal rendelkező, 45 év feletti férfiak és nők időfelhasználása, korcsoportonkénti TWAD-mutatók

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

4. grafikon: Társsal nem rendelkező, 45 év feletti férfiak és nők időfelhasználása, korcsoportonkénti TWAD-mutatók

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

A társsal nem rendelkező nők és férfiak időszerkezete globálisan, szinte minden korcsoportban és mind a dolgozó, mind a nyugdíjas kategóriákban jobban hasonlít egymáshoz, mint a társsal rendelkezők esetében (4. grafikon). Úgy tűnik tehát, hogy a társ megléte az időfelhasználás esetében valamelyest erősít a nemek eltérő időfelhasználásán. Ez egyfajta jele, bizonyítéka az időrezsím működésének. Az eltérésnek a jelentős hányada, ahogyan azt megmutattuk, a “női” háztartási munkára fordított idő, valamint ennél kisebb mértékben ugyan, de a szabadidő közötti különbségben keresendő. A társsal nem rendelkezők esetében a kimutatott kisebb eltérésen belül az említett “női” háztartási munka szerepe kisebb, (vagyis a társ nélküli férfiak hamar összecsapják a házimunkát) a szabadidőé valamelyest nagyobb, de együttesen alig haladják meg az 50 százalékot, így tehát több más tevékenységből is adódik össze a társsal nem rendelkező nők és férfiak időbeosztása közti különbség. Lecsökken tehát az a kétpólusúság, amit korábban láthattunk.

A társsal nem rendelkező, dolgozó férfiak és nők között az egyre idősebbek felé haladva, bár csak négy életkori csoporttól származik adatunk,

az időfelhasználás növekvő eltérését láthatjuk. Ez továbbra is a két jól ismert tevékenységnek köszönhető főként, de be-belép más és más tevékenység is, amely mentén eltér az egyedülálló dolgozó nők és férfiak időszerkezete, például a jövedelemszerző munkára fordított idő vagy az utazás tekintetében.

Az egyedülálló nyugdíjas nők és férfiak időfelhasználási különbségei az életkorban előre haladva szinte lineárisan mérséklődnek, ám a különbségért egyre nagyobb hányadban felelős a „női” háztartási munkára fordított idő, és egyre kevésbé a szabadidő. A fordulópont valahol a 65-69 és 70-74 évesek kocs csoportja között következik be, amikor a korábbiakhoz képest nagyobb mértékben válik a szabadidőbeli különbség az időfelhasználás eltéréseinek forrásává.

A társadalmi csoportok időfelhasználásának összehasonlítása

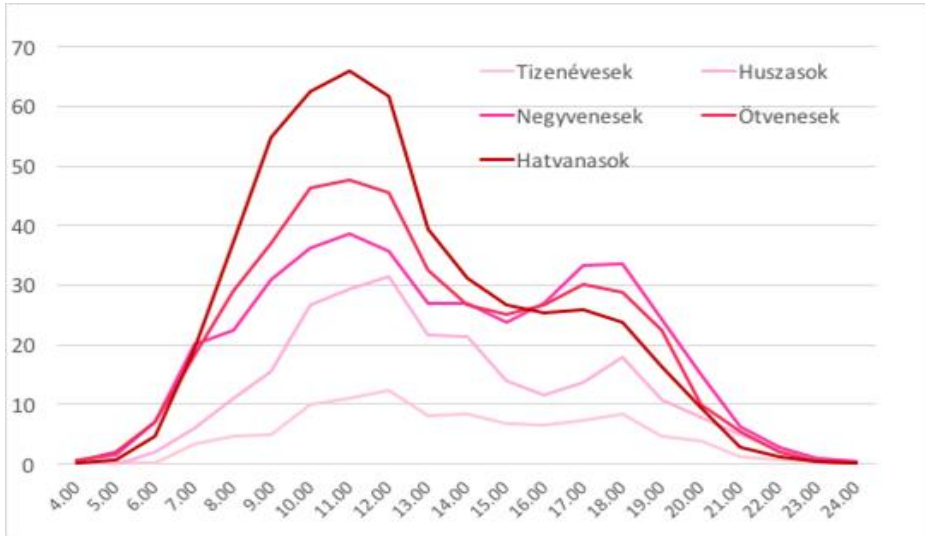
A napi életciklus változásait az ún. tempogramok felrajzolásával tudjuk elemezni. A tempogramok azt mutatják, hogy a nap 24 órája során hogyan alakult az egyes tevékenységek „időzítése”, így a tempogramok nem perc adatokat, hanem százalékos értékeket mutatnak, nevezetesen azt, hogy egy adott időpontban az emberek hány százaléka végzett egy adott tevékenységet. A tempogramok felrajzolásához 10 perces egymást követő időközökkel összesen 144 időpontra bontottuk fel a nap 24 óráját, és minden egyes időpontra kiszámoltuk az adott tevékenységet végzők arányát. Az összes tevékenységet egyben ábrázoló tempogramok egy teljes nap, 10 perces időintervallumokra lebontott tevékenységstruktúrájáról adnak képet.

Eredmények: a háztartási munka napi ritmusa

Ahogy azt korábban láttuk, a különböző korú nők és férfiak napi időfelhasználási szerkezete nagyon hasonló képet mutat, mégis kimutathatók bizonyos perc alapú különbségek, amelyekért elsősorban a „női” háztartási munkákra fordított különböző mennyiségű idő tehető felelőssé, ezért a tevékenységek napi ritmusának elemzésben elsőként a háztartási munka napi ritmusát helyezük fókuszba. A háztartási munka végzésének napi ritmusa egyértelmű genderspecifikus eltérést mutat. A házastárssal élő dolgozó és nyugdíjas férfiak háztartási munkával töltött napi ritmusát mutató tempogram nagyon hasonló mintázatú, egyedül a tevékenységet végzők arányában van eltérés. A társsal rendelkező férfiak háztartási munka végzésének maximuma délelőtt 10 óra és dél közé tehető. A dolgozó, egyben társsal élő férfiak tizede, a nyugdíjas és társsal élők ötöde végez ekkor házimunkát. Az inaktívvá válással párhuzamosan tehát, az időallokáció szempontjából olyannyira determináló

tradicionális 'női' háztartási munka a férfiakat is eléri. A patriarchális időrezsimnek tehát egy újabb jellemzője rajzolódik ki: dominanciája gyengébben érvényesül, ha gazdasági szempontból inaktív férfiak időfelhasználását szabályozza.

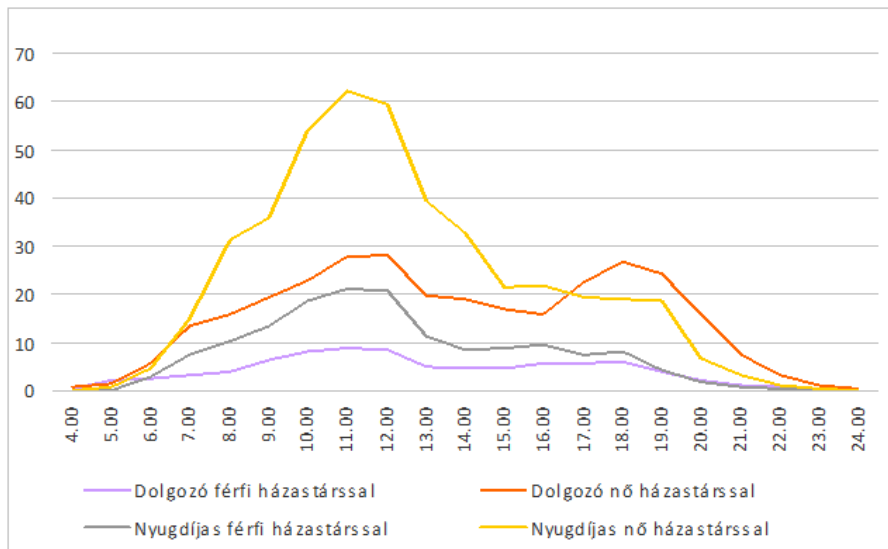
5. grafikon: A háztartási munka napi ritmusa korcsoportonként

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

A társsal rendelkező dolgozó és nyugdíjas nők háztartási munkavégzését vizsgálva nagyon eltérő napi ritmust találunk. A dolgozó nők esetében a patriarchális időrezsim manifesztációjaként is értelmezhető második műszak (*second shift*) (Hochschild 1989) jelensége rajzolódik ki (5. grafikon). Amint kilépnek a jövedelemszerző munka terhe alól, őket azonnal beszipantja a háztartás intézménye. A munkaerőpiacról való kilépéssel, pontosabban a nyugdíjazással azonban megszűnik a „kettős teher” intézménye, és a pénzkereső munka helyét átveszi a házimunka. Ez, a társsal élő nyugdíjas nők számára gyakorlatilag fő műszakká válik. Az idősödés számukra egyértelműen a háztartási munka koncentrációját hozza magával (6. grafikon).

6. grafikon: A háztartási munka napi ritmusa munkaerőpiaci státusz és nem szerint

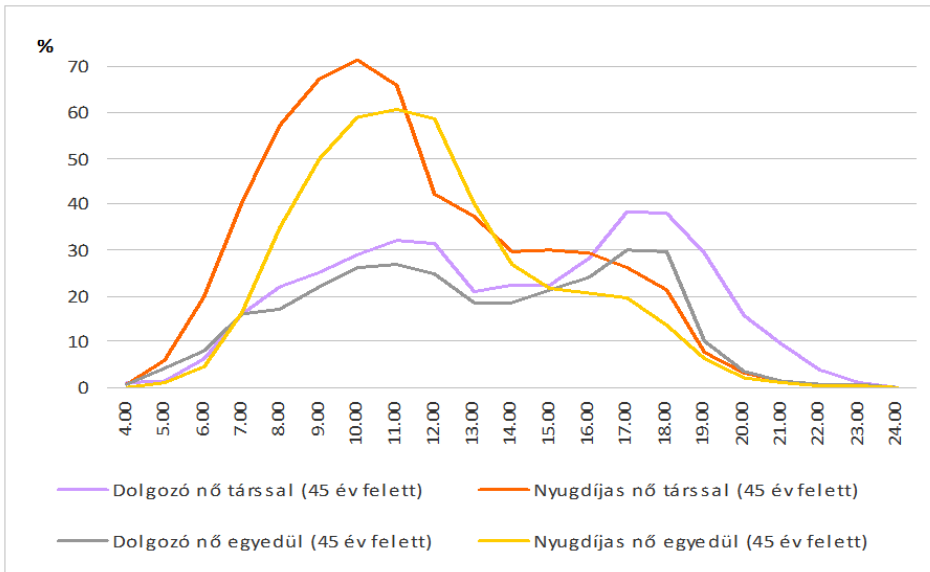

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

A családi életciklus megváltozása további hatást gyakorol a háztartási munkavégzés napi ütemezésére. A társal élő dolgozó nők háztartási munkavégzése kitolódik az éjszakába. Míg az egyedül élők este hét és nyolc között befejezik a házimunkát, a társal élő nők negyede este nyolckor, tizedük pedig még este kilenckor is a házimunkával törődik.

A társal élő valamint az egyedülálló nyugdíjas nők körében még markánsabb különbségek látszanak a háztartási munkavégzés napi ritmusának elemzésében. Egyértelműen kirajzolódik, hogy a társ megléte nemcsak időallokációbeli eltérést, de a háztartási munka napi ritmusában is eltéréseket generál. A társal nem rendelkező nyugdíjas nők egy órával később kezdik a napi háztartási munka rutinját. Az inaktív munkaerőpiaci státuszú nők esetében tehát a társ megléte egyértelműen erősíti az időfelhasználás során kimutatható nemek közötti különbségeket. Feltételezhetnénk, hogy ez a kor hatása, de a modellből egyértelműen kiderül, hogy a napi ritmus eltolódásának oka a társ hiánya. A délelőtti *ritmuseltolódás* a délutáni órákra egyfajta *ritmusváltást* eredményez (7. grafikon). Míg a társ nélkül élők az ebédet követően a délután folyamán már egyre csökkenő arányban törődnek a házimunkával, a társal élők a társ igényeihez igazodva, egyben a tradicionálisan elvárt nemi szerepeknek megfelelően, jellemzően továbbra is az otthoni teendőkkel foglalatoskodnak. Ez a markáns időbeli *ritmuseltolódás* és a *ritmusváltás* pedig úgy véljük egyértelmű bizonyítéka a patriarchális időrezsím működésének.

7. grafikon: A társvaló és az egyedülálló 45 év feletti dolgozó és nyugdíjas nők házimunkavégzésének napi ritmusa

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

A szabadidő

A szabadidő számos definíciós kerettel bír. Komplex fogalom. Témánk szempontjából a szabadidő fogalmának tisztázása annyiban cél, hogy segítségével meghatározzuk, hogy az időmérleg naplóban felvett tevékenységek melyike sorolható a szabadidős tevékenységek közé. A szabadidő a huszadik század végére már korántsem kizárólag a munkával kölcsönhatásban értelmezhető, és meghaladott már az a nézet is miszerint a munkaidő ellenpárjaként definiálható. A tevékenységhatárok elmosódása valamint, a korábban egyértelműen szegmentálható munkaidőhöz és szabadidőhöz sorolódó tevékenységek felcserélhetősége tovább komplikálja a kialakítandó definíciós keretet. A posztmodern társadalmakban a szabadidő akár minden tevékenységre alkalmazható fogalommá válik, noha ez a fajta megközelítés számos kérdést vet fel.

A szabadidő ugyanakkor szimbolikus jelentőségű. Mennyisége, de leginkább az eltöltésére alkalmazott stratégiák megválasztása az egyéni értékrenddel áll szoros összefüggésben. Ahogy arra korábban már utaltunk, a rendelkezésünkre álló szabadon felhasználható idő mennyisége, társadalmi rezsimre, korra és nemre való tekintet nélkül az 1980-as évek óta lineárisan

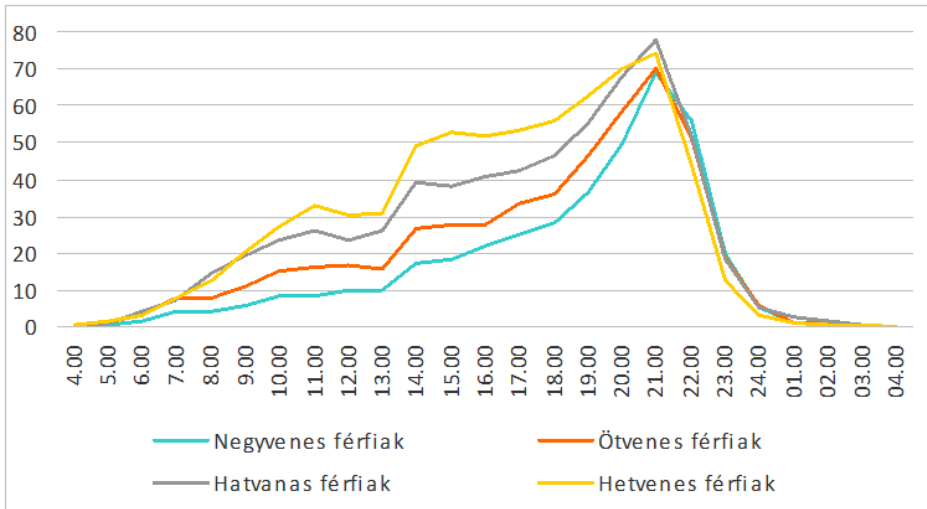
emelkedett. Harcsa és Sebők (2002 18-19) ugyanakkor megállapítja, hogy Magyarországon, a szabadon felhasználható idő nagysága ugyan korántsem éri el a szabadidős társadalmakra jellemző mértéket, elsősorban az inaktív népesség körében „e téren elindult a felzárkózás.” A szabadidő mennyiségének növekedése azonban általánosságban nem jár együtt az eltöltött idő intenzitásának növekedésével. Sőt, az időmérleg adatok azt mutatják, hogy az európai társadalmakban az egyének a munkaidőn- és a biológiai-fiziológiai szükségleteik kielégítésére szánt időn túli perceiket elsősorban tévézésre fordítják. A 2010-es magyarországi adatok szerint nemre való tekintet nélkül, átlagosan a szabadidőnk 87 százalékát töltjük tévézéssel (ez a férfiak esetében napi 164, a nőknél 143 percet jelent). A szabadidőt tehát általánosságban egyfajta passzivitás jellemzi, ugyanakkor a nemek között azért kimutathatók bizonyos típusú különbségek. A hazai időmérleg adatokból is megfigyelhető, hogy a tévézésen túl a férfiak inkább az aktívabb, teljesítményközpontú szabadidő-eltöltést preferálják (séta, kirándulás, sport), míg a nők a kommunikációval járó, de gyakran passzívabb elfoglaltságokat részesítik előnyben.

A szabadon töltött idő napi ritmusa

A szabadidő napi ritmusát ciklusát tekintve a férfiak esetében erőteljes lineárisan emelkedő trendet látunk. A különböző korcsoportok esetében nincs mintázatbeli különbség, azonban minél idősebb férfit tekintünk annál valószínűbb, hogy már a délelőtti órákban nagyobb arányban találjuk a televízió előtt ülve. Az ebédet követően, délután egy óra körül, a hetven évesnél idősebb férfiak fele, este kilenc órára, pedig korra való tekintet nélkül a férfiak közel 80 százaléka tévét néz (8. grafikon).

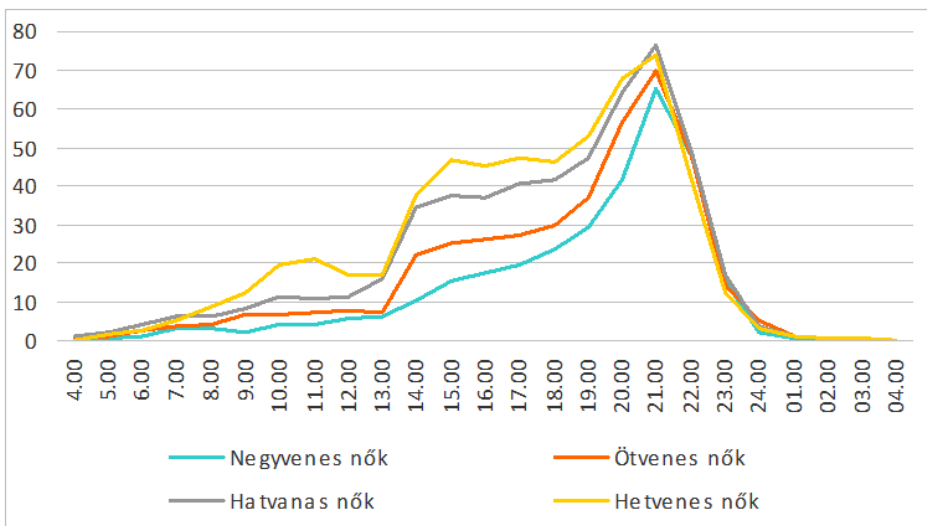
A hasonló korcsoportú nőkkel összevetve a szabadidő napi mintázatát, a nők esetében a lineáris trenden belül erőteljesebben oszcilláló görbét találunk. A női háztartási munkák determináló hatása jelentősen befolyásolja a nők szabadidőfelhasználásának napi ütemét, estére azonban kisimulnak az eltérések. Este kilenckor (egy törpe kisebbséget leszámítva) a nők is a televízió előtt ülnek (9. grafikon).

8. grafikon: A szabadidőtöltés napi ritmusa, férfiak

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

9. grafikon: A szabadidőtöltés napi ritmusa, nők

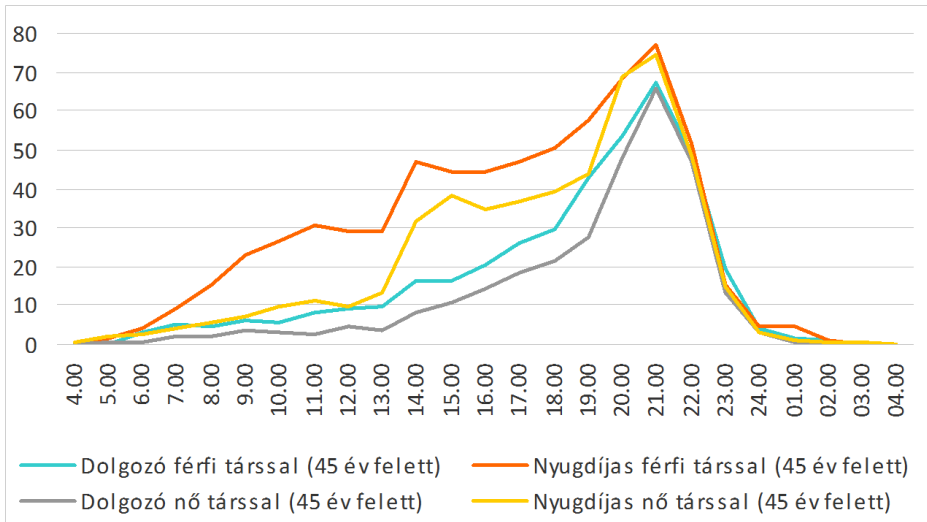
Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

A szabadidőtöltés mintázatát tekintve, a társal élő 45 évesnél idősebbek nyugdíjas férfiak és nők esetében a szabadidőtöltési olló szétnyílását láthatjuk. Míg délelőtt 11-kor a nőknek – a házimunka rendjéhez igazodva – mindössze 10 százaléka, a férfiaknak már közel harmada szabadidős

tevékenységet végez (10. grafikon). Az inaktív státuszba lépők szabadidős mintázatának megváltozása pedig láthatóan egyértelműen alátámasztja a patriarchális időrezsímről alkotott elméletünket.

10. grafikon: A társsal rendelkező 45 év feletti nők és férfiak szabadidőtöltési ritmusa

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás

Összegzés

Tanulmányunkban azt vizsgáltuk, hogy az idősődéssel párhuzamosan változik-e nők és férfiak időfelhasználása. Az eredményeink alátámasztják azokat a korábbi kutatási megállapításokat, amelyek szerint a fiatalok és az aktív korúak esetében férfiak és nők időfelhasználásában látható különbségek az idősebbek körében is fennmaradnak: a 45 év feletti nők korcsoportról korcsoportra átlagosan nagyobb és kis mértékben növekvő időt fordítanak a „női” háztartási munkák elvégzésére, a férfiaknak pedig rendre több a napi szabadidejük. Kimutattuk azonban, hogy nők és férfiak napi időfelhasználása között sokkal inkább beszélhetünk hasonlóságokról, mint különbségekről, amely többek között annak köszönhető, hogy az emberek idejének szignifikáns része olyan kötött, fiziológiás tevékenységekből áll, melyekben a nemek között nem található jelentős különbség. Ha azonban az egyes tevékenységek napi ritmusát vizsgáltuk, számos genderspecifikus különbséget találtunk. Kimutattuk, hogy a nők életében a munkaerőpiaci szempontból aktív státuszba inaktívba való lépés hatása mellett, a családi állás legalább akkora hatással bír a napi időallokációs struktúra alakulására. A társsal

rendelkező nők esetében a háztartási munkák napi rendjében megjelenő ritmuseltolódás és ritmusváltás, valamint a szabadidőtöltési olló szétnyílása pedig egyértelműen a patriarchális időrezsím manifesztációjaként értékelhető, amely a tradicionális női szerepek társadalmi beágyazódását erősíti.

Ahogy a korábbi időmérleg-vizsgálatok esetében látszódott, az egyik fontos elemzési szempontot szinte a kezdetektől fogva nők és férfiak időszerkezetének összevetése jelentette, de a kimutatott különbségek értelmezésénél rendre háttérben, szinte kimondatlanul maradt az az egyenlőtlen hatalmi viszony, amely a nemek eltérő időfelhasználásában rajzolódott ki. Bízunk abban, hogy az elemzésünkben bevezetett patriarchális időrezsím fogalma új távlatokat nyit majd, nem csak a jövőbeli időmérleg-vizsgálatok eredményeinek interpretálásában, de a nemek közötti egyenlőtlenségeket globálisabb keretben vizsgáló kutatók számára is.

Felhasznált irodalom

- Bocsi Veronika. 2013. *Az idő a campusokon*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Bocsi Veronika. 2007. „Az időfelhasználás nemek közötti különbségeinek vizsgálata a hallgatói populáció esetében.” *Educatio* 4: 675-720.
- Bukodi Erzsébet. 2005. [„Női munkavállalás és munkaidő-felhasználás.”](#) In Nagy Ildikó-Pongrácz Tiborné, Tóth István György (szerk.) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2005*. Budapest: TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 15-43.
- Falussy Béla. 2002. [„Társadalmi hatások és változások a férfiak és nők munkaidő-felhasználásában.”](#) In Nagy Ildikó-Pongrácz Tiborné-Tóth István György (szerk.) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 2001*. Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium. 198-221.
- Falussy Béla. 2004a. „A háztartási munkaidő társadalmi-demográfiai jellemzőinek változásai.” *Statisztikai Szemle* 82 (2): 172-193.
- Falussy Béla. 2004b. [„Az öregedés folyamata és jelei a legaktívabbtól a legidősebb korosztályig.”](#) In Giczi Johanna és Ságghi Gábor (szerk.) *Időskoriak Magyarországon*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. 65-84.
- Falussy Béla. 2007. „Tevékenységsztályozási rendszerek az időmérlegvizsgálatokban.” *Statisztikai Szemle* 85 (8): 690-714.

- Giczi Johanna és Ságghi Gábor (szerk). 2004. [Időskorúak Magyarországon.](#) Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Giczi Johanna. 2006. „Az idősek napi életritmus.” In Giczi Johanna (szerk.) *Öregedés-öregség.* Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. 151-164.
- Gershuny, Jonathan és Oriel Sullivan. 2003. „Time Use, Gender, and Public Policy Regimes.” *Social Politics* 10 (2): 205-228.
- Goudsblom, Johan. 2005. *Időrezsimek.* Budapest: Typotex.
- Harcza István. 2014. „A családi kohézió trendjei a gyermekes családokban.” *Szociológiai Szemle* 24 (1): 40-66.
- Harcza István-Sebők Csilla. 2002. *A népesség időfelhasználása 1986/1987-ben és 1999/2000-ben.* Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Hochschild, Arlie. 1989. *The Second Shift.* New York: Avon Books.
- KSH. 2012. [Időmérleg 2009/2010. Összefoglaló adattár.](#) Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- KSH. 2010. [Időmérleg-módszertan.](#) Budapest: Központi Statisztikai Hivatal.
- Losonczi Ágnes. 2009. *Az ember ideje. Esszék az időről.* Budapest: Holnap Kiadó.
- Sebők Csilla. 2014. [A női munkavállalás hatása a napi időfelhasználásra.](#) Ph.D. értekezés. Budapest: Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola.
- Stewart, J. 2006. „[Assessing alternative dissimilarity indexes for comparing activity profiles](#)” *Electronic International Journal of Time Use Research* 3 (1): 49-59.
- S. Molnár Edit 2004 [„Életmód és közérzet az idősödés korában.”](#) Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.) *Társadalmi riport 2004.* Budapest: TÁRKI. Pp. 152-164.

Melléklet

1. táblázat: A kutatás során használt tevékenységek és csoportosításuk

Fő tevékenység	Elemi tevékenység
(1) fizetett munka	munkaidő (fő- és mellékállás), egyéb bérjellegű munka
(2) testi-fiziológiai szükségletek	alvás, betegágy, evés, mosdás és öltözködés, egyéb testi ápolás
(3) tanulás	iskolában töltött idő, házi feladat, otthoni tanulás, egyéb tanulás
(4) „női” háztartási munka	főzés, mosogatás, takarítás (lakás), takarítás (kert), fűtés és locsolás, rendrakás, egyéb házkörüli tevékenység, mosás, vasalás, varrás, egyéb kézimunka, kertgondozás, háztáji állatok, kisállatok, kutyasétáltatás, egyéb háziállat, vásárlás, ügyintézés, személyes szolgáltatások igénybevétele, egyéb vásárlás, háztartás vezetése
(5) gyerek- és felnőttgondozás	testi gondozás (gyerek), gyereknevelés, olvasás vagy játék a gyerekekkel, gyerekekkel töltött társas idő, egyéb gyerekgondozás, testi gondozás (felnőtt), egyéb gondozás
(6) „férfi” háztartási munka	felújítás, javítási munkák, szerelés, járműszerelés, egyéb szerelés, segítségnyújtás
(7) társas tevékenységek	találkozó, szervezési munkák, javításban való segítségnyújtás, munkában való segítségnyújtás, egyéb gyerekgondozási segítségnyújtás, egyéb segítségnyújtás (háztartáson belül vagy kívül), vallási tevékenység
(8) szabadidő	családdal való időtöltés, vendégeskedés, ünneplés, telefonálás, egyéb társas tevékenység, mozi, színház, koncert, kiállítás, múzeum, sportesemény, egyéb szórakozás, pihenés, sétálás, futás, biciklizés, sízés, korcsolyázás, labdajátékok, fitnesz, vízisportok, egyéb sportolás, produktív tevékenységek, sporthoz kötődő tevékenységek, festés, gyűjtés, levelezés, egyéb hobbi, számítógépezés, kommunikáció a PC-n,

	egyéb PC tevékenység, egyéni játékok, szerencsejáték, fogadás, számítógépes játékok, egyéb játékok, újságolvasás, könyvolvasás, egyéb olvasás, TV-nézés, rádió- és zenehallgatás,
(9) utazás	utazás (munka, tanulás, vásárlás, gyerekgondozás, háztartás, találkozó, társasági élet, egyéb szabadidő miatt), költözés, egyéb utazás, egyéb szabadidő, egyéb idő

2. táblázat: Az elemzett korcsoportokba tartozó nők és férfiak száma (N)

	Férfi	Nő
45-49 éves	298	358
50-54 éves	305	320
55-59 éves	331	410
60-64 éves	257	311
65-69 éves	219	301
70-74 éves	151	283
75-79 éves	119	194
80 éves vagy idősebb	89	158
Összesen	1769	2335

Forrás: KSH 2009/2010, Időmérleg-vizsgálat, saját számítás